

Burgerschap en gender

Wat heet politiek?

Wendy Smits

Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel

Vrouwen participeren minder aan 'de politiek' dan mannen, bewijst het klassieke participatieonderzoek. Maar wat heet 'politiek'? Vrouwen zijn wel degelijk bezig met thema's uit de openbare sfeer, maar ze blijken in andere thema's geïnteresseerd dan mannen en ook de manier waarop ze zich engageren is anders. Het is tijd dat het begrip 'politiek' in het participatieonderzoek minder eng gedefinieerd wordt, vindt Wendy Smits.

Zijn vrouwen goede burgers? Volgens het traditionele participatieonderzoek zijn vrouwen minder goede burgers dan mannen. Hun politieke en maatschappelijke participatieniveaus, gemeten via de klassieke indicatoren, liggen qua belangstelling, passieve en actieve participatie aanzienlijk lager (Milbrath & Goel, 1977; Lafferty, 1980; Verba e.a., 1978; Barnes & Kaase, 1979). Het verkiezingsonderzoek van 1991 bevestigt dat (Carton, Swyngedouw, Billiet, Beerten, 1993).

Vragen als 'Hoe vaak leest u het politieke nieuws in de krant?', 'Als u onder vrienden bent gebeurt het dan dat u over sociale en politieke problemen discussieert?' en 'Wanneer u over politiek een duidelijke, uitgesproken mening hebt probeert u dan uw vrienden, familieleden of collega's voor deze mening te winnen?' geven de passieve politieke participatie weer.

De actieve politieke participatie wordt gemeten aan de hand van vragen als: 'Als er problemen zijn in de buurt waar u woont, helpt u dan mee om ze op te lossen?' en 'Als uzelf of iemand in uw omgeving geconfronteerd wordt met problemen zoals werk, inkomen, pensioenen, milieu, enzovoort, neemt u dan contact op

met de bevoegde ambtenaren of politici?'

De politieke machteloosheid wordt gemeten op basis van de reactie van de respondenten op vijf uitspraken, nl. 'Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen', 'Voor mensen zoals ik is de politiek te ingewikkeld, je moet al een specialist zijn om het te begrijpen', 'De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening', 'Als mensen zoals ik aan politici hun opvattingen laten weten, dan zullen zij daar rekening mee houden' en 'Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet'.

Het klassieke participatieonderzoek

Tabel 1 toont aan dat vrouwen over het algemeen significant lager scoren dan mannen op passieve politieke participatie en op actieve politieke participatie. Het onderwijsniveau bij de vrouwen heeft een sterker positief effect op de participatie dan bij de mannen. Toch verdwijnen de verschillen geenszins bij de hoogst opgeleiden. Ook het lidmaatschap van een maatschappelijke vereniging heeft bij zowel vrouwen als mannen een sterk positief effect, maar bij de le-

Tabel I
Politieke participatie [a]

	actieve participatie		passieve participatie		politieke machteloosheid	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
algemeen gemiddelde	39.4	35.9	38.9	28.4	53.6	55.8
scholing	0.08 [b]	0.12*	0.29***	0.28***	0.26***	0.31***
geen en lager ond.	37.1 [c]	30.4	30.8	20.0	60.7	64.2
lager sec. ond.	37.7	38.4	35.3	26.9	57.5	58.8
hoger sec. beroeps	38.4	38.8	30.8	26.3	59.0	58.3
hoger sec. techn. en aso	41.8	36.5	44.0	31.8	47.6	52.6
hoger ond.	41.3	37.7	47.6	37.4	47.0	44.6
arbeid	0.12	0.13**	0.07	0.06	0.09**	0.10*
niet werkend	34.8	34.4	37.7	28.2	55.6	55.6
ongeschoolde arbeider	41.3	30.3	40.6	25.9	54.3	60.6
geschoolde arbeider	39.3	40.4	36.9	27.7	54.4	57.3
zelfstandige	43.2	33.7	36.3	29.9	55.6	51.7
bedienden	43.2	41.0	40.5	28.3	52.2	52.9
hoger kader/profession.	40.5	41.2	39.4	31.5	49.8	57.1
lidmaatschap	0.15***	0.19***	0.14***	0.14***	0.07**	0.10**
nee	36.1	32.2	26.2	36.2	54.8	57.4
ja	44.3	42.6	42.8	32.3	51.8	52.9
% verklaarde variantie	4.8	7.6	11.7	11.9	15.0	14.3

* : $p < 0.05$, ** : $P < 0.01$, *** : $p < 0.001$

[a] Deze schalen zijn zo geconstrueerd dat een score van 0 tot 100 mogelijk is. Een score van 0 betekent een lage score op de schalen 'passieve politieke participatie', 'actieve politieke participatie' en 'politieke machteloosheid'; een score van 100 betekent een hoge score op de schalen.

[b] Bèta na controle voor de overige factoren in het model en de covariaat leeftijd.

[c] Score op de schalen die van 0 tot 100 lopen, na controle voor de overige factoren en de covariaat leeftijd.

den van die verenigingen is er toch nog een sekseverschil wat politieke participatie betreft. Vrouwen voelen zich bovendien over het algemeen politiek machtelozer dan mannen. Hoewel dit verschil klein is en niet significant, is er een duidelijke differentiatie te maken op basis van het onderwijsniveau. De lager opgeleide vrouwen voelen zich politiek machtelozer dan de overeenkomstige categorieën mannen. Deze verschillen keren om wanneer we de hoogst opgeleide vrouwen vergelijken met de mannen.

Naast het onderwijsniveau zijn ook het beroep en het al dan niet actief lid zijn van een vereniging goede voorspellers van politieke machteloosheid voor zowel vrouwen als mannen. Er is een verschil in politieke machteloosheid tussen mannen en vrouwen die geen lid zijn van een vereniging, maar dit verschil verdwijnt bijna volledig bij de maatschappelijk actieve mannen en vrouwen.

Er is kritiek geuit op de vaststelling dat de participatieniveaus van vrouwen lager liggen dan

die van mannen. Een eerste kritiek is dat de meeste onderzoekers geen consequenties trekken uit het gegeven dat vrouwen als groep minder politiek participeren dan mannen. Tot ergernis van feministen wordt dat als een 'normaal' verschijnsel beschouwd, gegeven de aan vrouwen toebedeelde rol van echtgenote en moeder.

Ook op basis van vrouwenstudies is de vaststelling dat vrouwen minder participeren herhaaldelijk bekritiseerd. Men vraagt zich terecht af of de relatie tussen sekse en participatie geen schijnrelatie is. Vrouwen zijn over het algemeen lager opgeleid en minder beroepsactief. Het is dan ook belangrijk na te gaan of de vastgestelde lagere participatieniveaus inderdaad een gevolg zijn van de variabele 'geslacht' of dat ze daarentegen verklaard kunnen worden door andere achtergrondvariabelen. Uit een analyse van de gegevens van het verkiezingsonderzoek van 1991 blijkt duidelijk dat de sekseverschillen niet 'weg'-verklaard kunnen worden door onderwijsniveau, beroep, lidmaatschap en leeftijd. Ook na controle voor de andere variabelen blijkt dat vrouwen minder politiek participeren dan mannen.

Als verklaring voor die geringere participatie zijn er twee thesen die tegenover elkaar staan: de belangstellingstheorie en de inhibitietheorie. De belangstellingstheorie gaat ervan uit dat vrouwen over het algemeen minder belangstelling hebben voor politiek en daardoor minder gemotiveerd zijn om te participeren. De inhibitietheorie stelt dat vrouwen niet minder dan mannen betrokken zijn bij de politiek, maar dat ze minder participeren omdat er belemmeringen zijn die hen ervan weerhouden politieke activiteiten te verrichten.

De discussie omtrent inhibitie en belangstelling is nog verre van uitgeklaard. In het gebruikelijke politicologische onderzoek wordt gesuggereerd dat vrouwen zelf de oorzaak zouden zijn van hun geringere politieke participatie. Verklaringen worden gezocht in maatschappelijke normen en rollen of in persoonlijke attitudes, zonder dat het politieke systeem zelf en de actoren die dit in stand houden, in de analyse worden betrokken. De geringe politieke invloed van vrouwen kan echter ook worden opgevat als een indicatie dat de toegankelijkheid van het politieke

systeem en de actoren die de toegangsregels bepalen, niet neutraal zijn. Deze discussie zal waarschijnlijk nooit uitgeklaard worden, omdat de belangrijkste inhibities geïnternaliseerd zijn, dus als het ware ondergebracht zijn in de motivaties van de betrokken personen, en bijgevolg niet observeerbaar zijn als externe beperkingen.

De indicatoren van 'passieve participatie' uit tabel 1 pleiten op het eerste gezicht in het voordeel van de belangstellingstheorie - we zouden deze component namelijk ook kunnen beschouwen als een soort belangstelling voor politieke zaken.

Kritiek op het klassieke participatieonderzoek

Er is echter nog een andere, meer fundamentele kritiek op het traditionele participatieonderzoek. Die kritiek betreft de gangbare conceptualisering van de begrippen 'politiek' en 'politieke' participatie. Het traditionele participatieonderzoek vertrekt al te vaak vanuit een louter formeel interactiepatroon, d.w.z. een door mannen gedefinieerd beeld van wat politieke participatie zou moeten zijn. Als we politieke participatie enkel zien in de context van partijpolitiek, dan leggen we heel wat beperkingen op. Het participeren in een schoolbestuur of wijkraad wordt dan bijvoorbeeld niet als een vorm van politieke participatie beschouwd en ook de deelname aan tal van vrijwilligersactiviteiten telt niet mee in de waardering van een 'goed' burgerschap.

Rekening houdend met die kritiek is het belangrijk in het participatieonderzoek oog te hebben voor een drietal vaststellingen.

Ten eerste moet men minder voor de hand liggende indicatoren van politieke activiteit in het participatieonderzoek inbouwen. Voorbeelden hiervan zijn de participatieactiviteiten naar aanleiding van milieuproblemen, onderwijsproblematiek en ouderenbeleid. Ook onderzoek naar activiteiten die minder geïnstitutionaliseerd verlopen, maar wel gericht zijn op de beïnvloeding van de politieke besluitvorming, hoort thuis in deze benadering. Als men het participatieonderzoek op die manier opvat, zijn er aanwijzingen dat sekseverschillen voor een aantal indicatoren verdwijnen of van richting veranderen. Om te beginnen blijkt dat het genderverschil in

politieke interesse afhankelijk is van de thema's die aangereikt worden. Uit Nederlands onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat wanneer wordt verwezen naar issues als werkloosheid, defensie en inkomenspolitiek vrouwen lager scoren op de schaal van belangstelling dan mannen. Wordt echter gebruik gemaakt van issues die in het verlengde liggen van de ervaringswereld van veel vrouwen, dan valt de score anders uit: Vrouwen interesseren zich meer voor issues als het legaliseren van abortus, het recht op betaald werk voor gehuwde vrouwen en gelijke rechten voor vrouwen. Ook hebben zij meer interesse dan mannen voor problemen zoals de verhoging van het aantal leerlingen in de klassen, de doodstraf, de stijging van de gasprijzen, de kosten van de ziekteverzekering en de zorg voor ouderen (Leijenaar, 1989, blz. 187-191).

Een duidelijk voorbeeld van het sekseverschil in interessegebieden krijgt men ook als men in het verkiezingsonderzoek van 1991 (Carton, Swyngedouw, Billiet, Beerten, 1991) de keuze van de beleidsdomeinen analyseert. Uit een lijst van beleidsdomeinen moesten de respondenten de vijf belangrijkste aanduiden. De voorgelegde interessegebieden waar mannen significant hoger scoren dan de vrouwen na controle voor onderwijsniveau zijn: Europese eenmaking, belastingpolitiek, staatshervorming, bewapening, buitenlandse politiek, begrotingstekort, sportbeleid, strijd tegen politieke corruptie en bureaucratie/werking openbare diensten. Dit zijn duidelijk de issues die te maken hebben met de politiek als proces. De interessegebieden waar vrouwen significant hoger scoren dan de mannen na controle voor onderwijsniveau zijn eerder issues die de kwaliteit van het leven weergeven, nl. stads- of dorpsvernieuwing, persoonlijke veiligheid op straat, onderwijsbeleid, gezinsbeleid, gezondheidszorg, kwaliteit openbaar vervoer, pensioenbeleid, drugsgebruik, verkeersveiligheid, abortuswetgeving en discriminatie tussen mannen en vrouwen.

Niet alleen ligt de interesse van vrouwen op een ander vlak, ook de vorm van mobilisatie is anders. Onderzoek wijst uit dat vrouwen wel minder vaak participeren in conventionele activiteiten, maar vaker deelnemen aan ad hoc-activi-

teiten. Met ad hoc-activiteiten bedoel ik activiteiten die ook gericht zijn op beïnvloeding van de overheid, maar niet op de gebruikelijke, geïnstitutionaliseerde wijze verlopen. Bij ad hoc-activiteiten gaat het om spontaan opgerichte organisaties met een bepaald politiek doel, die veelal een kort leven beschoren zijn. In de meeste gevallen betreft het politieke problemen in de eigen lokale gemeenschap of woonbuurt. Een voorbeeld daarvan zijn de burgerwachten, waarvan velen ontstaan zijn naar aanleiding van bekommernissen om veiligheid in de eigen buurt.

Ten derde is het mijns inziens belangrijk na te gaan of vrouwen niet via andere kanalen deelnemen aan het maatschappelijke leven, nl. via het maatschappelijk middenveld (bv. lidmaatschap van verenigingen) en via sociale participatie (vrijwilligerswerk, mantelzorg, buurtgerichte activiteiten, ...). De argumenten voor een dergelijke uitbreiding van de definitie van politiek is als volgt. In een democratische staatsordering kan het politieke systeem niet compleet autonoom functioneren. Het ontleent trouwens zijn legitimiteit in laatste instantie aan de vraag of het beantwoordt aan de preferenties van de bevolking. De interactie tussen burger en staat gebeurt ten dele rechtstreeks, maar ook via autonome organisaties die een intermediatiefunctie vervullen tussen de beide handelingsferen. Dit geheel van organisaties tussen burger en overheid, die niet louter politiek zijn maar ook betrekking kunnen hebben op andere sferen, noemen we het maatschappelijk middenveld. De bestudering van de vertegenwoordiging van de bevolking in de middenveldorganisaties is van cruciaal belang. Een oververtegenwoordiging van bepaalde categorieën brengt immers een vertekening teweeg in het vertolken van de preferenties van de burger naar het politieke systeem (Elchardus & Hooghe, 1996).

Met de uitbreiding van de definitie van politieke participatie naar de middenveldorganisaties en de sociale participatie zijn er minstens twee uitkomsten denkbaar met betrekking tot participatie van vrouwen. Eén: ook op het vlak van de middenveld- en sociale participatie participeren vrouwen minder. Twee: op het vlak van het

middenveld en de sociale participatie participeren vrouwen in gelijke mate als mannen, of vertonen ze een grotere participatie. Voor een volledig beeld van de participatie zullen dergelijke gegevens in de nabije toekomst in kaart gebracht worden.

Vrouwen participeren niet minder dan mannen, maar anders

Een fundamentele discussie in de vrouwenstudies betreft de vraag of het nu al dan niet belangrijk is dat vrouwen de mannen qua participatie 'inhalen'. Het gelijke-rechten-feminisme en het cultuurfeminisme staan hier lijnrecht tegenover elkaar. De eerste stroming vindt het van

fundamenteel belang dat vrouwen 'gepushed' worden om op dezelfde manier als mannen te participeren. Cultuurfeministen daarentegen gooien het over een andere boeg: zij gaan ervan uit dat vrouwen nu eenmaal anders participeren dan mannen, namelijk via de informele sfeer (verenigingsleven, vrijwilligerswerk, mantelzorg, netwerkvorming, buurtgerichte activiteiten) en dat zij andere belangstellingpunten hebben. Het is dan ook belangrijk het lidmaatschap van verenigingen in het algemeen te onderzoeken en niet enkel van politieke organisaties. Dit perspectief is veeleer een weergave van een verandering van de politiek waar de problemen en participatievormen waarbij vrouwen betrokken

Tabel 2
Actief lidmaatschap (%) bij de Vlaamse bevolking (ISPO91)

	Totaal N = 2683	Man N = 1334	Vrouw N = 1349
	37.8	40.3	35.3
Onderwijs			
geen en lager	26.2	23.5	28.6
LSO	34.2	35.2	33.0
hoger sec. beroeps	30.2	35.1	27.1
hoger sec. technisch en ASO	42.4	47.0	37.7
hoger onderwijs	52.7	56.4	48.3
Beroep			
niet werkend	38.6	37.7	39.0
werkend	37.4	41.5	30.8
ongeschoold arbeider	26.3	30.5	19.2
geschoold arbeider	37.6	41.2	20.0
zelfstandige	30.6	32.0	29.7
bediende	36.9	43.8	29.6
hoger kader/professionelen	49.9	54.0	44.1
Leeftijd			
10-35	37.3	44.6	29.6
36-55	36.9	38.9	34.9
56-hi	39.6	35.8	43.3
Kinderen			
ja	37.1	37.4	36.8
nee	39.6	46.5	31.6

zijn een zeer centrale plaats krijgen.

Factoren die lidmaatschap van verenigingen beïnvloeden

Het beeld dat tabel 2 toont, is heel wat genuanceerder dan de tabel m.b.t. de politieke participatie. 40% van de mannen en 35,3% van de vrouwen zijn actief lid van een vereniging. Het percentage vrouwen dat lid is van een organisatie neemt bovendien toe met het onderwijsniveau (28,6% van de laaggeschoolde vrouwen en 48,3% van de hooggeschoolde vrouwen is lid van een vereniging). De lager geschoolde vrouwen zijn echter vaker lid dan de lager geschoolde mannen en de hooggeschoolde vrouwen zijn minder vaak lid dan de hooggeschoolde mannen. Ook bij de mannen is er een enorme toename van het lidmaatschap wanneer we de laaggeschoolden vergelijken met de hoger geschoolden (resp. 23,5% en 56,4%). Het onderwijsniveau, de beste voorspeller voor lidmaatschap, heeft dus een gunstige invloed op de participatieniveaus bij zowel mannen als vrouwen, maar vrouwen halen de mannen niet helemaal in.

De niet-werkende vrouwen zijn vaker lid van een organisatie dan de niet-werkende mannen. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat deze categorie vrouwen vooral uit huisvrouwen en studenten bestaat. De tijdsfactor speelt hierin een cruciale rol. Bij de mannen bestaat deze categorie voornamelijk uit werklozen. De werkloosheidservaring, maar vooral de financiële achteruitgang kan een negatief effect hebben op het lidmaatschap (Knulst, 1978, blz. 124-134; Elchardus, Glorieux, Derks, Pelleriaux, 1996, blz. 72-75). Bij de vrouwen remt het hebben van een job het lidmaatschap af, bij de mannen werkt het daarentegen bevorderlijk. In de categorie werkenden zijn het vooral de hogere kaderleden en professionelen die lid zijn van verenigingen, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Toch blijft er een verschil van ongeveer 10%-punten tussen de mannen en de vrouwen in deze categorie.

Er bestaat een hypothese dat het minder participeren van vrouwen aan het maatschappelijk bestel een generatieverschijnsel is. De gedachte achter deze hypothese is dat er omwille van de grotere ongelijkheden inzake rolsocialisatie bij de oudere generaties wellicht een verschil was tus-

sen mannen en vrouwen. Bij jongere generaties zou er echter minder sprake zijn van een verschillend participatiepatroon. Deze hypothese kan hier niet bevestigd worden. De tabel geeft weer dat het bij de vrouwen vooral de oudere vrouwen zijn die lid zijn van verenigingen en bij de mannen voornamelijk de jongeren. Bovendien is het verschil in participatie bij de jongste leeftijdscategorie groter dan bij de oudste leeftijdscategorie. Een verklaring hiervoor zou het element tijd kunnen zijn. In zijn resources-model gaat de Amerikaanse politicoloog Sidney Verba ervan uit dat mensen slechts politiek actief worden als zij over voldoende 'hulpbronnen' beschikken: vrije tijd, geld en sociale vaardigheden. Mark Elchardus stelt in zijn drukke leeftijdshypothese (Elchardus, 1996) dat mensen door deelname aan de arbeidsmarkt vaardigheden ontwikkelen die participatie aan het verenigingsleven bevorderen. We zouden dus verwachten dat werkende vrouwen vaker deelnemen aan het verenigingsleven dan niet-werkende vrouwen. Dat het juist omgekeerd is, wordt begrijpelijk als we rekening houden met de dubbele verantwoordelijkheid van vrouwen. De afgelopen decennia is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen spectaculair gestegen: bij de leeftijdsgroep tussen 25 en 45 jaar van 32% in 1961 tot 68% in 1990. Nochtans blijkt uit diverse onderzoeken dat vrouwen nog altijd instaan voor een onevenredig groot aandeel van de zorgarbeid binnen het gezin, ook als ze zelf een fulltime betaalde baan uitoefenen. Uit tabel 2 blijkt dat er een duidelijk verschil optreedt tussen de participatiepatronen van vrouwen en mannen; terwijl bij mannen het percentage dat lid is hoger ligt bij de werkenden dan bij de niet-werkenden, is dit bij vrouwen net omgekeerd. We kunnen dan ook van de hypothese uitgaan dat de lagere participatie van vrouwen aan het verenigings- en het politieke leven onder meer verklaard kan worden door die dubbele verantwoordelijkheid van werkende vrouwen; de cruciale factor van tijd ontbreekt bij hen. Het zijn juist de jonge vrouwen in de vruchtbare leeftijd, die over het algemeen een hogere opleidingsgraad hebben en beroepsactief zijn, die door dit tijdsgebrek zullen afzien van maatschappelijke participatie

(Elchardus, 1996).

Het blijkt wel dat vrouwen met kinderen vaker lid zijn dan vrouwen zonder kinderen; we kunnen dan ook veronderstellen dat deze vrouwen lid zijn van verenigingen die rechtstreeks in verband staan met de ervaringswereld van hun kinderen (bijvoorbeeld schoolraad, speelpleinwerking). Bij de mannen is er een omgekeerd fenomeen te bespeuren. Het hebben van kinderen remt bij hen het lidmaatschap van verenigingen af. Van zodra er kinderen zijn in het gezin, stort de man zich meer op zijn beroepsactiviteiten. Hij neemt de rol aan van kostwinner (Elchardus & Glorieux, 1994).

Wanneer we de vrouwen onderling vergelijken blijkt dat vrouwen met kinderen, hoog geschoolde vrouwen, oudere vrouwen en vrouwelijke kaderleden/professionelen vaker lid zijn van verenigingen dan vrouwen zonder kinderen, laag geschoolde vrouwen, jongere vrouwen en vrouwen in andere beroeps categorieën. Er zijn dus

aanwijzingen dat participatie cumulatief werkt. Hoe meer men geïntegreerd is, hoe vaker men lid is van verenigingen.

Tot nu toe hebben we een vergelijking kunnen maken tussen overeenkomstige categorieën mannen en vrouwen. We kunnen echter niets zeggen over het effect van de verschillende achtergrondvariabelen op de deelname aan het verenigingsleven. Daartoe kunnen we gebruik maken van een andere analysetechniek, logistische regressie [1]. Op basis van een logistische regressie wordt in tabel 3 nagegaan welke factoren (onafhankelijke variabele) het al dan niet lid zijn van een organisatie (afhankelijke variabele) beïnvloeden na controle voor de overige factoren.

Tabel 3 toont aan dat in de populatie vooral het onderwijsniveau een significant effect heeft op het lidmaatschap van verenigingen. Voor de categorie hoog geschoolden in de totale bevolking is de kans om lid te zijn van een organisatie 1.63 keer groter dan de kans om lid te zijn van

Tabel 3

Effect van achtergrondvariabelen op al dan niet lid zijn van een vereniging voor mannen en vrouwen (APS-Survey 1996)

		totale bevolking exp (β)	man exp(β)	vrouw exp(β)
leeftijd	10-34 (ref)	1.00	1.00	1.00*
	35-52	1.09	1.29	1.01
	53-85	1.33	1.05	1.73*
onderwijs	laag (ref)	1.00**	1.00*	1.00*
	midden	1.08	1.22	1.02
	hoog	1.63**	1.67*	1.76*
werk	ja (ref)	1.00	1.00	1.00
	nee	0.90	0.78	0.99
kinderen	0 (ref)	1.00	1.00	1.00*
	1	1.00	0.69	1.36
	2 en +	1.36*	1.00	1.74**
geslacht	man (ref)	1.00		
	vrouw	0.84		

*: $p < 0.05$, **: $p < 0.01$, ***: $p < 0.001$

een organisatie in de categorie laag geschoolden. Voor elke 100 laag geschoolden die lid zijn van een vereniging, zijn er dus 163 hooggeschoolden die lid zijn van een vereniging.

Bij de vrouwen heeft zowel de leeftijd, het onderwijsniveau als het aantal kinderen financieel ten laste een significant effect op het lidmaatschap van een vereniging. Voor elke 100 jongere vrouwen (tot 34 jaar) die lid zijn van een organisatie zijn er 173 53- tot 85-jarigen die ergens lid van zijn. De kans om lid te zijn van een vereniging is veel kleiner bij de 35- tot 52-jarige vrouwen dan bij de oudste leeftijdscategorieën in vergelijking met de jongeren. De drukkeleeftijdshypothese kan hiervoor een ver-

klaring bieden (Elchardus, 1996). Wat het onderwijsniveau betreft, kunnen we concluderen dat in de categorie hooggeschoolden de kans om lid te zijn bijna verdubbelt (1.76 keer) in vergelijking met de categorie laaggeschoolden. Een verklaring kan gevonden worden in het resourcesmodel van Verba (Verba, 1978). Ook heeft het hebben van kinderen een positief effect op de deelname aan het verenigingsleven van vrouwen. De conclusie is dus dat bij de vrouwen de leeftijd, het onderwijsniveau en het hebben van kinderen een sterk positief effect hebben op lidmaatschap, terwijl bij de mannen enkel het onderwijsniveau bevorderend werkt voor de participatie aan het verenigingsleven.

Tabel 4
Passief lidmaatschap en bestuurslid(%) (TOR88)

	geen lid		gewoon lid		bestuurslid	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Totaal	26.2	41.5	49.8	48.9	24.0	9.7
Scholing						
geen en lager onderwijs	38.2	53.0	45.1	40.0	16.7	7.0
lager secundair onderwijs	25.4	44.9	47.4	45.7	27.2	9.4
hoger sec. techn. en beroeps	25.3	43.8	54.4	49.0	20.3	7.2
hoger sec. aso	30.0	35.6	50.0	53.3	20.0	11.1
hoger onderwijs	17.9	30.7	51.4	55.3	30.7	14.0
Arbeid						
niet werkend	20.0	38.8	60.0	50.0	20.0	11.2
ongeschoold arbeider	31.4	49.4	50.9	42.9	17.8	7.6
geschoold arbeider	33.3	57.1	47.5	39.3	19.2	3.6
zelfstandige	32.6	48.6	48.8	45.9	18.6	5.4
bediende	25.0	40.0	47.5	53.5	27.5	6.5
hoger kader/professionelen	17.8	29.2	50.0	53.1	32.2	17.7
Leeftijd						
<35	27.7	45.6	53.6	47.5	18.6	6.9
35-52	22.7	36.0	50.9	50.8	26.4	13.2
>52	28.4	42.2	44.3	48.6	27.3	9.2
Kinderen						
geen	29.4	48.3	51.0	43.6	19.6	8.1
één	27.8	43.9	42.6	47.7	29.6	8.3
twee en meer	23.5	36.9	51.6	52.1	24.8	11.0

Deze analyse kan verder uitgebreid worden met de gegevens uit het TOR-onderzoek (Elcharhus & Heyvaert, 1990) van 1988. Daarin werd niet alleen gepeild naar lidmaatschap, maar ook naar de bekleding van bestuursfuncties binnen een vereniging [2]. Wanneer we dit onderscheid maken, worden de sekseverschillen duidelijker.

Uit tabel 4 blijkt dat het percentage dat gewoon lid is van een vereniging, even groot is bij de mannen als bij de vrouwen. De genderverschillen verdwijnen volledig en keren zelfs om als we vrouwen en mannen vergelijken in de hoogste onderwijsniveaus, net als in de beroeps-categorieën hoger kader en professionele beroepen. Hetzelfde kan gezegd worden van de oudere vrouwen en de vrouwen met kinderen; zij zijn vaker lid van verenigingen dan de mannen in overeenkomstige categorieën. Deze verschillen zijn relatief klein als we ze vergelijken met het verschil in lidmaatschap tussen mannen en vrouwen in de functie van bestuurslid. Het percentage vrouwen dat bestuurslid is, neemt wel

toe met het onderwijsniveau, maar het verschil tussen de seksen blijft overduidelijk bestaan.

Dit bevestigt de hypothese dat een ruimere instroom van vrouwen aan de basis van de organisatie zich niet automatisch vertaalt in een grotere vertegenwoordiging van vrouwen in de besluitvormingsniveaus van die organisatie. Over de mechanismen die verantwoordelijk zijn voor deze selectieve uitval weten we echter zeer weinig. Een veel gehoorde verklaring is de tijdsdruk. Vermits het uitoefenen van een bestuursfunctie het bijwonen van vergaderingen inhoudt en vermits die vergaderingen vaak 's avonds plaatsvinden, worden vrouwen hiervan uitgesloten. Een andere verklaring is deze van de 'manelijke' vergadercultuur. Vrouwen en dan vooral namelijk laag opgeleide vrouwen houden zich vooral bezig met het concrete, het alledaagse en het persoonlijke en worden dan ook niet aangesproken door het algemeen, beleidsvormend en politiek karakter van de vergadercultuur (Verloo, 1992, blz. 125-139).

Tabel 5

Lidmaatschap van verenigingen, bestuurslid en vrijwilligerswerk voor mannen en vrouwen (APS-Survey 1996)

	Exp(β)
Een vereniging die gehandicapten, bejaarden, kansarmen... helpt	2.32*
Een jeugdbeweging, jeugdvereniging of jeugdclub	0.43
Een milieu- of natuurvereniging	0.52
Een cultuurvereniging (toneel, muziek, literatuur...)	1.08
Een sociaal-culturele vereniging (vouwenbeweging...)	4.26***
Een sportvereniging	0.43***
Een politieke vereniging of partij	0.54
Een religieuze of kerkelijke vereniging	1.23
Een wijk- of buurtcomité	0.44*
Een vereniging die ijvert voor de verbetering van het lot van anderen	0.98
Een vakbond, middenstandsorganisatie, beroepsvereniging of een organisatie van werkgevers of zelfstandigen	0.42***
Een gemeentelijke adviesraad, schoolraad...	1.33
Nog een andere vereniging	0.50*
Bestuurslid	0.69*
Vrijwilligerswerk	1.01

* : $p < 0.05$, ** : $p < 0.01$, *** : $p < 0.001$ (referentiecategorie=mannen)

Soort vereniging en vrijwilligerswerk

Daar vrouwen andere issues als probleem ervaren dan mannen, kunnen we wat lidmaatschap van verenigingen betreft veronderstellen dat vrouwen significant meer lid zijn dan mannen van hulp- of dienstverlenende verenigingen (gehandicapten, bejaarden, kansarmen), net als van sociaal-culturele verenigingen.

Op basis van een logistische regressie [3] op de gegevens van de APS '96-survey kan dit bevestigd worden (zie tabel 5). Voor elke 100 mannen die lid zijn van een vereniging die gehandicapten, bejaarden, kansarmen helpt, zijn er 232 vrouwen, na controle voor het onderwijsniveau, leeftijd, al dan niet buitenshuis werken en het aantal kinderen financieel ten laste. Vrouwen zijn ook significant meer lid van sociaal-culturele verenigingen dan mannen na controle voor de overige variabelen (4.26 keer meer). Vrouwen zijn daarentegen significant minder vaak lid van sportverenigingen (0.43 keer), wijk- of buurtcomités (0.44 keer), vakbonden (0.42 keer) en andere verenigingen (0.50 keer).

Tabel 5 toont ook dat mannen significant vaker bestuurslid zijn van een vereniging dan vrouwen. Voor elke 100 mannelijke bestuursleden, zijn er 69 vrouwelijke, na controle voor het onderwijsniveau, leeftijd, beroep en het aantal kinderen financieel ten laste.

Vrijwilligerswerk wordt vaak geassocieerd met hulpverlening aan mensen die ziek zijn, een handicap hebben of aan mensen die geteisterd werden door een ramp. In 1948 beschreef de Engelsman Beveridge vrijwilligerswerk als "Private action for a public purpose". Hiermee verwees hij naar de vrijwillige inzet van burgers in het publieke domein, rond zaken als milieubescherming en wijkbeheer. Beide domeinafbakeringen zijn eenzijdig, maar samen vormen ze wel twee van de voornaamste werkerreinen van vrijwilligerswerk. Vrijwilligerswerk wordt dan omschreven als werk voor andere mensen, organisaties of de samenleving, dat onbetaald, vrijwillig en in georganiseerd verband wordt verricht. Onbetaald werk buiten georganiseerd verband, zoals hulp aan bureaus of familie, valt buiten deze omschrijving (Dekker, 1994, blz. 201).

Qua engagement in vrijwilligerswerk ver-

wachten we dat er geen significant sekseverschil is (zie tabel 5 : $\exp(b) = 1.01$). Daar de klassieke rolpatronen van mannen en vrouwen nog sterk aanwezig zijn in het gezinsleven, veronderstellen we dat dit in het vrijwilligerswerk niet

Tabel 6
Percentage mannelijke en vrouwelijke vrijwilligers - vrijwilligerstaken (APS-Survey 1996)

	man	vrouw
% dat vrijwilligerswerk doet	16.5	14.6
administratie	5.6	5.1
hulpverl., verzorging, ondersteuning	24.6	39.3
klusjes opknappen	20.6	6.8
vergaderen en besluitvorming	11.1	6.0
organisatie van activiteiten	16.7	18.8
kaarten-, tombola-, ...verkoop	5.6	6.8
voordrachten en/of lesgeven	4.8	6.8
andere	11.1	10.3

$X^2 = 15.08$; $df = 7$; $p = 0.035$

anders is.

Op basis van de X-toets kunnen we met 95% zekerheid zeggen dat er een significant verschil is tussen mannen en vrouwen wat de vrijwilligerstaken betreft. Mannen zullen zich vaker bezig houden met vergaderen (11.1% van de mannelijke vrijwilligers zegt dat hun werk voornamelijk uit vergaderen en besluitvorming bestaat) en klusjes opknappen (20.6%); vrouwen daarentegen zouden meer aan hulpverlening en verzorging doen (39.3% van de vrouwelijke vrijwilligers antwoordt dat hun werk hoofdzakelijk uit hulpverlening, verzorging en ondersteuning bestaat).

Daarbij aansluitend is het belangrijk te wijzen op de intergenerationale hulp (informele mantelzorg) die, zoals traditioneel wordt aangemen, vooral in stand gehouden wordt door vrouwen. Deze informele hulp, d.w.z. niet in het kader van verenigingen, bestaat voornamelijk uit het helpen van ouderen (boodschappen doen, verzorging, huishoudelijke taken, ...) en het opvangen van kinderen.

De logistische regressie met als afhankelijke

Tabel 7

Vrijwilligerswerk in verschillende sectoren
(APS-Survey 1997)

	exp (b) ⁷
vrijwilligerswerk in kinderopvang	1.98
hulp op school	1.82*
buren	1.12
zieken, gehandicapten	1.82*
politieke organisatie	0.89
maatschappelijk doel	0.92
vakorganisatie	0.35
religieuze organisatie	1.36
sportvereniging	0.47***
culturele vereniging	0.99

* : $p < 0.05$, ** : $p < 0.01$, *** : $p < 0.001$
(referentiecategorie = mannen)

variabele het al of niet verrichten van vrijwilligerswerk in een bepaalde sector geeft ons informatie over hoe groot de kans is voor vrouwen om in een bepaalde sector vrijwilligerswerk te verrichten in vergelijking met mannen, na controle voor onderwijsniveau, leeftijd, al dan niet buitenshuis werken en het aantal kinderen.

Tabel 7 geeft weer dat vrouwen significant vaker vrijwilligerswerk verrichten als hulp op school, alsook in een vereniging die zich inzet voor zieken of gehandicapten, dan mannen. Voor elke 100 mannen, vinden we 182 vrouwen die zich inzetten om te helpen op school; voor elke 100 mannen die vrijwilligerswerk verrichten in een vereniging die zieken, gehandicapten helpt, zijn er 182 vrouwen. De kans is dus bijna dubbel zo groot.

Daartegenover staat dat voor elke 100 mannen er slechts 47 vrouwen zijn die vrijwilligerswerk verrichten in het kader van een sport-, culturele of vrijetijdsvereniging. Deze kans wordt dus meer dan gehalveerd.

Politieke, maatschappelijke en sociale participatie van vrouwen

Over het algemeen hebben de onderzochte hulpbronnen (scholing, arbeid, lidmaatschap van een vereniging) een positief effect op de poli-

tieke participatie van vrouwen. Maar ook met een constant niveau van opleiding en beroep, blijven er verschillen in politieke participatie tussen mannen en vrouwen bestaan.

Dezelfde conclusies kunnen getrokken worden wanneer we de sekseverschillen bekijken met betrekking tot de maatschappelijke participatie. Toch is het geschetste beeld genuanceerder dan bij de politieke participatie. Bijna evenveel mannen als vrouwen zijn lid van een organisatie. Bovendien heeft het onderwijsniveau een sterker positief effect bij de vrouwen dan bij de mannen. De laagst geschoolde vrouwen, nietwerkende vrouwen en de oudere vrouwen zijn vaker lid van verenigingen dan de overeenkomstige categorieën mannen. Ook werkt het hebben van kinderen bij vrouwen bevorderlijk op het lidmaatschap van verenigingen.

Wanneer we een onderscheid maken tussen actief lidmaatschap en het bekleden van bestuursfuncties in een vereniging, worden de sekseverschillen terug duidelijker. Het percentage vrouwen dat bestuurslid is, neemt wel toe met het onderwijsniveau; maar het verschil tussen de seksen blijft overduidelijk bestaan.

We krijgen opnieuw het stereotype beeld wanneer we nagaan van welke soorten verenigingen vooral vrouwen lid zijn. Dat zijn voornamelijk verenigingen die gehandicapten, bejaarden, kansarmen helpen en sociaal-culturele verenigingen, zoals de vrouwenbeweging. Mannen zijn dan weer vaker lid van sportverenigingen, vakbonden en wijk- of buurtcomités.

De klassieke rolpatronen komen ook aan de oppervlakte in de vrijwilligerstaken. Vrouwen doen vooral aan hulpverlening en verzorging, mannen houden zich vaker bezig met vergaderen en klusjes opknappen. Dat komt tot uiting in de sectoren waar vrouwen en mannen bedrijvig zijn. Mannen doen vaker vrijwilligerswerk in de sport-, culturele of vrijetijdssector, vrouwen vaker in scholen en in de zorgsector.

Algemeen gesteld kunnen we besluiten dat voor vrouwen de besproken hulpbronnen op alle soorten participatie (politieke, maatschappelijke en sociale participatie) een positief effect hebben. Toch blijft het verschil tussen mannen en vrouwen bestaan, zeker wanneer we het

hebben over het bekleden van bestuursfuncties in verenigingen. Wanneer de sekseverschillen verwaarloosbaar zijn, bijvoorbeeld bij het verrichten van vrijwilligerswerk, merken we een zeer klassieke taakverdeling op.

Pleidooi voor een genderspecifieke benadering in het participatieonderzoek

De veelbesproken kloof tussen burger en politiek moet in een genderperspectief geplaatst worden. Volgens de traditionele onderzoeken is de kloof tussen vrouwen en politiek groter dan de kloof tussen mannen en politiek. Wanneer men tot dit besluit komt, heeft men participatie uitsluitend gedefinieerd in termen van het uitvoeren van activiteiten gericht op de beïnvloeding van het overheidsbeleid en het politieke systeem. Dit kunnen we participatie op macro-niveau noemen. Deze kloof moet volgens het gelijke-rechten-feminisme gedicht worden; volgens het cultuurfeminisme daarentegen moeten de redenen die vrouwen tot een lagere graad van participatie brengen niet zozeer worden beschouwd als een mankement. Vrouwen hebben trouwens andere interessesferen, hun mobilisatie ligt op een ander vlak, en de vorm van mobilisatie is anders, namelijk ad hoc-participatie. De definitie van participatie moet dan ook uitgebreid worden naar activiteiten op microniveau; deze hebben tot doel het beïnvloeden van het beleid van middenveldorganisaties zoals schoolbesturen, wijkorganen, vrijwilligersorganisaties. Bovendien is de mantelzorg, het helpen van mensen met kleine klusjes, winkelen, enzovoort, evengoed een vorm van participatie. Het is dan ook verkeerd te besluiten dat de maatschappelijke participatieniveaus lager liggen bij vrouwen dan bij mannen. Juister is het om te concluderen dat vrouwen niet minder participeren, maar dat hun deelname op een ander vlak en niveau ligt. Het is noodzakelijk het vrijwilligerswerk en de intergenerationele hulp duidelijk in kaart te brengen, vooraleer besluiten te trekken omtrent het burgerschap van vrouwen.

Met betrekking tot deze problematiek is het de taak van de minder formele middenveldorganisaties door te dringen tot de politiek met als doel de kloof met de 'vrouwelijke' burger te

dichten. Daarenboven is het recruterend van vrouwen in deze organisaties - en dit op alle niveaus - van groot belang, omdat zij duidelijk andere belangstellingpunten hebben dan mannen. De sociaal-economische thema's als gezinsbeleid, onderwijsbeleid, persoonlijke veiligheid op straat, gezondheidsbeleid, die toch steeds belangrijker worden in onze samenleving, zullen hierdoor beter aan bod komen. Misschien moeten we zelfs de nadruk leggen op het creëren van middenvelden die de zorgen en eisen van vrouwen naar de politiek beter kanaliseren. Dat moet gebeuren zonder die zorgen, via de selectie van bepaalde participatiewijzen, op voorhand al mannelijk te coderen.

Voetnoten

- [1] Logistische regressie wordt toegepast in die gevallen waar de afhankelijke variabele een dichotome variabele is, bijvoorbeeld al dan niet lid zijn van een vereniging. De onafhankelijke variabelen kunnen zowel categorisch (nominale en/of ordinale variabelen) als continu- (interval- en/of ratiovariabelen) zijn. De gelijkens met de klassieke (dummie) regressiemethode en de meervoudige classificatie analyse (MCA) is dan ook uitgesproken. De $\exp(\beta)$ geeft de kansverhouding weer van geen lidmaatschap versus lidmaatschap na controle voor het onderwijsniveau, leeftijd, al dan niet buitenshuiswerken en het aantal kinderen financieel ten laste.
- [2] De gegevens uit het verkiezingsonderzoek van 1991 en de TOR-enquête kunnen niet zondermeer met elkaar vergeleken worden, ondermeer omdat de vraagstelling anders is. In de ISPO-enquête wordt gepeild naar actief lidmaatschap, wat een positieve respons opleverde van 38%. In de TOR-enquête werd gepeild naar het passief lidmaatschap, wat een positieve respons opleverde van 66%.
- [3] De referentiecategorie in deze tabel is 'mannen'. We vergelijken dus voor elk type van vereniging wat de kans is voor vrouwen om lid te zijn van die organisatie in vergelijking met mannen, na controle voor onderwijs, leeftijd, al dan niet werken en kinderen hebben.

Bibliografie

- Administratie Planning & Statistiek (1997), *APS-surveys : Culturele verschuivingen in Vlaanderen 1996 en 1997*, Departement Algemene Zaken en Financiën, met medewerking van de administratie Communicatie en Ontvangst.
- Barnes, S.H., Kaase, M. et al. (1979), *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*, London : Sage, 607p.
- Carton, A., Swyngedouw, M., Billiet, J., Beerten, R. (1993), *Source Book of the Voters' Study in connection with the 1991 General Election*, Sociologisch Onderzoeksinstituut KULeuven, ISPO.

- Dekker, P. (1994). *Civil society, verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk, civil society en vrijwilligerswerk*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag : VUGA, 319p.
- Elchardus, M. & Glorieux, I. (1994). The search for the invisible 8 hours. The gendered use of time in a society with a high labour force participation of women. In: *Time and Society*, London, Thousand Oaks and New Delhi, vol. 3(1): p5-27.
- Elchardus, M. & Heyvaert, P. (1990). *Soepel, flexibel en ongebonden: een vergelijking van twee laat-moderne generaties*. VUB-Press, 239p.
- Elchardus, M. & Hooghe, M. (1996). *Maatschappelijk middenveld en civil society. Een conceptuele analyse in het licht van de processen van differentiatie en interpenetratie*. Centrum voor Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, Werkgroep TOR, Working Paper.
- Elchardus, M. (1996). *De gemobiliseerde samenleving : tussen de oude en een nieuwe ordening van de tijd*. Koning Boudewijnstichting, Brussel, 145p.
- Elchardus, M., Glorieux, I., Derks, A. en Pellenaux, K. (1996). *Voorspelbaar Ongeluk, over ietsels die werkloosheid nalaat bij mannen en hun kinderen*. VUBPress, Brussel, 159p.
- Knulst, W.P. (1978). Tijd zonder arbeid: een verkenning naar immateriële aspecten van het bestaan zonder beroepsarbeid en welzijnsbeleid op dat gebied. In: *Beleid en Maatschappij*, 5: p124-134.
- Lafferty, M. (1980). Sex and political participation : an exploratory analysis of the 'female culture', In: *European Journal of Political Research*, 1980(8), Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam, p323-347.
- Leijenaar, M. (1989). *De geschade heerlijkheid: politiek gedrag van vrouwen en mannen in Nederland, 1918-1988*. Amsterdam : SDU Uitgeverij, 's-Gravenhage, 272p.
- Milbrath, W., Lester & Goel, M.L. (1977). *Political Participation: How and why do people get involved in politics?* 2e druk, Chicago: Rand McNally College Publishing Company, 223p.
- Verba, S., Nie, N.H., Kim, J-O (1978). *Participation and political equality: a seven-nation comparison*. London: Cambridge University Press, 394p.
- Verloo, M. (1992). *Macht en gender in sociale bewegingen. Over de participatie van vrouwen in bewonersorganisaties*. Amsterdam : SUA, 320p.